

Úvod

Chceme-li porozumět tendencím sociálního rozvoje Prahy, tj. správně interpretovat dosavadní vývoj sociální problematiky hlavního města a realisticky odhadovat její budoucí pohyb, nesmíme pražskou problematiku posuzovat izolovaně od vývoje širších společenských struktur. Pouze tak se vyvarujeme jednostrannosti, totiž absolutizace problémů hlavního města, případně jejich nedoceňování.

Jednou z cest, jak tento širší rámec při analýze sociálního rozvoje hlavního města respektovat, je komparace rozvojových charakteristik Prahy s charakteristikami dalších velkých československých měst. Podobné srovnání umožňuje posoudit, jak dalece pokročilo vyrovnávání sociálních podmínek v našem největším městském celku a v jiných, alespoň přibližně srovnatelných sídelních jednotkách, a upozorňuje současně i na ty stránky sociálního rozvoje, v nichž hlavní město nedrží tempo a kterým je tedy třeba v plánování jeho dalšího rozvoje věnovat pozornost.

V této stati se pokusíme na statistických datech ukázat, jak se v minulých letech utvářelo postavení Prahy mezi ostatními československými velkoměsty pokud jde o některé charakteristiky jejího demografického vývoje, třídně sociální struktury a způsobu života jejích obyvatel. Údaje, o které se opíráme, pocházejí převážně ze sčítání lidu, domů a bytů v letech 1970 a 1961. Situaci v roce 1970 ilustrujeme kromě toho i několika ukazateli čerpanými z dalších statistik, zejména ze statistiky obyvatelstva, zdravotnictví, školství a ze statistiky soudní. Skutečnost, že hlavním dostupným pramenem dat jsou pro nás v této práci sčítání lidu, vedla pak k tomu,

že v zájmu jejich homogenity jsme museli všechny použité údaje — tedy i ty, jež ze sčítání odvozena nejsou, vztáhnout k roku 1970 jako ke společnému referenčnímu bodu. Proto také je náš rozbor retrospektivou, kterou již další vývoj v některých směrech překonal.

Zdůrazňujeme ještě úvodem, že statistické ukazatele pochopitelně neumožňují postihnout sociální rozvoj města v celé jeho hloubce a složitosti, a představují tedy jen *dílčí*, i když nejrozsáhlejší a nejvýznamnější zdroj informací o rozvoji sídelních celků. Proto si ani tato studie nemůže činit nárok na úplnost a její závěry je třeba spojovat s dalšími, především kvalitativními poznatky o problémech našich velkých měst.

Velká města ČSSR a jejich funkční specifika

Sociální situace velkých československých měst¹ se vyznačuje ve srovnání s ostatní společností některými *specifickými rysy*, které jsou důsledkem historicky zformovaných funkcí, jež tyto městské celky plní v ekonomické, politické, sociální a sídelní struktuře celé země. Tak například v jejich třídně sociální struktuře jsou výrazněji zastoupeny ty společenské třídy, vrstvy a skupiny, jež jsou vázány na průmyslovou velkovýrobu, na oblast řízení a na nevýrobní odvětví; velká města jsou středisky dělnické třídy, silněji jsou zde reprezentovány kvalifikované a vzdělané kategorie ekonomicky aktivních obyvatel. V největších městech se přirozeně koncentruje městský způsob života s charakteristickou vysokou intenzitou ekonomické aktivity obyvatelstva, s vysokou a co do své struktury progresivní spotřebou, s městským bydlením a specifickými vzor-

¹ Ve shodě s celosvětovou konvencí budeme mezi velká města řadit sídla s více než 100 000 obyvateli. Na základě údajů sčítání lidu z roku 1970 k nim v Československu patří Praha (1 079 526 bydlících

obyvatel), Bratislava (305 932 bydlících obyvatel), Plzeň (148 021 bydlících obyvatel), Brno (334 308 bydlících obyvatel), Ostrava (278 656 bydlících obyvatel) a Košice (144 445 bydlících obyvatel).

ci trávení mimopracovního času. Obyvatelstvo největších měst má zpravidla nižší přirozený přírůstek, je v průměru starší a více feminizované než obyvatelstvo venkovských a menších městských sídel, apod.

Určitá specifika v sociálních podmínkách však neodlišují jen naše velká města jako celek od ostatní společnosti, ale diferencují také *mezi těmito městy* navzájem. Naše velkoměsta, různící se svou geografickou situací, stářím, historickým vývojem, velikostí, povahou své ekonomiky, třídně sociální strukturou i některými charakteristikami způsobu života svého obyvatelstva, vstupovala do období budování socialistické společnosti s různými a mnohdy nerovnými výchozími předpoklady. Na jedné straně stála tehdy relativně vyspělá a válečnými událostmi jen málo zasažená historická centra, Praha, Plzeň a Brno, na druhé straně značně poškozená města jako Ostrava, Bratislava a Košice; obě slovenská města, především Košice, byla navíc ve srovnání s českými městy hospodářsky i sociálně podstatně méně rozvinutá.

Je zásluhou politiky socialistického státu, že se nejhlubší z těchto sociálně ekonomických rozdílů podařilo během uplynulých třiceti let vyrovnat a další zmírnit. Spolu s odstraňováním podstatných rozdílů v postavení a životních podmínkách různých společenských tříd, vrstev a dalších sociálních skupin naší společnosti byly v zásadě vyrovnány i podstatné difference v podmínkách života obyvatel jednotlivých velkých měst ČSSR; vyrostla nová socialistická velkoměsta jako Ostrava a Košice, která v hlavních ukazatelích životní úrovně dosáhla dříve značně vyššího standardu tradičních center, a podstatně se zlepšila i situace v ostatních městech, především v Bratislavě.

Souběžně s vyrovnáváním životních podmínek si však československá velkoměsta udržela i určitou společensky nezbytnou *sociálně ekonomickou diferenciaci*. Jejím zdrojem je rozdílná váha společenských funkcí, které každé město plní v celkovém sociálně ekonomickém systému, rozdíly v ekonomice, v územně správním postavení jednotlivých měst, v jejich velikosti apod. Přesto totiž, že všechna naše

velkoměsta jsou vícefunkční — plní například nejen roli ekonomických středisek, ale také center politického života, správy, kultury atd., nemají jejich jednotlivé funkce vždy stejnou váhu a některé z nich zpravidla nabývají v konkrétním případě dominantního postavení.

Tak pro Prahu a Bratislavu je charakteristická nejen skutečnost, že jsou významnými středisky průmyslu, dopravy a obchodu, ale především jejich nezastupitelná úloha *hlavních měst republik* (a v případě Prahy i celé federace) — a tedy prvořadých center politického života, správy a řízení, mezinárodních styků, kultury, vědy a výzkumu. Ve srovnání s těmito městy metropolitního typu je naproti tomu pro Ostravu, Plzeň nebo Košice vedle jejich funkcí regionálních středisek politických, správních a kulturních klíčová především úloha *výrobních průmyslových center*. Specifická je funkční charakteristika Brna, města, které bylo po dlouhá léta správním střediskem dřívější země Moravskoslezské. Současné Brno, i když již úlohu hlavního města neplní, podrželo si dosud mnohé jeho atributy; a tak kromě výrazné funkce výrobní plní Brno i úlohu centra kultury, školství, vědy a výzkumu, a to pro oblast, která podstatně přesahuje hranice Jihomoravského kraje.

Kromě uvedených funkčně zdůvodněných a proto i v dalším rozvoji záměrně reprodukováných rozdílů mezi jednotlivými velkými městy je však pro dohlednou dobu třeba počítat ještě i s dalšími, ze společenského hlediska často nevitnými diferencemi, které již byly fakticky založeny minulým vývojem a které mohou být ovlivňovány jen pomalu a dlouhodobě; také tyto rozdíly a jejich sociálně ekonomické důsledky je třeba v plánování dalšího rozvoje měst respektovat.

Naše velkoměsta tedy jsou a v dohledné době i nadále budou *funkčně diferencována*; určující kontury této diferenciace jsou pro nejbližší budoucnost zřejmé, i když samozřejmě v dlouhodobé perspektivě lze očekávat postupné změny a posun funkcí jednotlivých měst. Proto také plánovitě řízení dalšího sociálního rozvoje velkých měst v Československu nemůže postupovat podle jediného klíče. K zajišťování rozvojových potřeb jednotlivých

měst je nezbytné přistupovat diferencovaně — tak, aby se na jedné straně dařilo co nejrychleji překonávat z minulosti zděděné a občas i nově vznikající společensky nežádoucí sociální rozdíly, na druhé straně však aby se mohla co nejlépe rozvinout jejich objektivně zdůvodněná a celospolečensky nezbytná specifika.

Z funkční diferenciacie měst je třeba vycházet i při interpretaci a hodnocení ukazatelů sociálních podmínek, o jejichž porovnání se pokoušíme v dalších odstavcích. Zejména pak při hodnocení Prahy ve světle těchto ukazatelů je nezbytné respektovat její jedinečnou úlohu hlavního města a tedy nezbytné i politického, ekonomického, správního, kulturního a vědeckého střediska celého státu. Je třeba brát v úvahu, že Praha je početně největším střediskem dělnické třídy a že je v naší společnosti také významným zdrojem, resp. měřítkem vzorů životního způsobu a pramenem společenských norem, hodnot a idejí. Jako hlavní město je Praha svého druhu „výkladní skříň“ československé socialistické společnosti — městem, které symbolizuje náš stát vůči zahraničí a podle něhož jsou mnohdy posuzovány celkové úspěchy naší země. Proto také má utváření sociálních podmínek Prahy význam nejen pro hlavní město samo, ale především pro celou ČSSR.

Srovnání demografických charakteristik

Pokud jde o počet *bydlících obyvatel*, je Praha našim největším, v posledních letech však současně i nejpomaleji rostoucím velkoměstem. Nižší tempo růstu s ní sdílela i další dvě historická centra čes-

kých zemí, Brno a Plzeň, zatímco obě slovenská města a Ostrava se ve stejném období prudce zvětšovala. V letech 1961 až 1970 činil celkový přírůstek pražského obyvatelstva ve srovnatelných hranicích pouze 0,7 % obyvatel z roku 1961, zatímco Bratislava vzrostla za totéž období o 17,2 %, Plzeň o 10,2 %, Brno o 6,4 %, Ostrava o 18,5 % a Košice dokonce o 56,8 procenta. Hlavní město tedy co do počtu obyvatel prakticky stagnovalo. Vyjádřeno absolutními čísly, měla Praha v roce 1970 jen o 7589 obyvatel více než v roce 1961, zatímco například v Bratislavě vzrostl počet obyvatel za stejnou dobu o 44 970 osob, v Plzni o 13 751 osob, v Brně o 20 073 osob, v Ostravě o 43 565 osob a v Košicích o 52 346 osob. V dlouhodobé perspektivě od roku 1921 znázorňuje vývoj počtu obyvatel šesti československých měst tabulka 1.

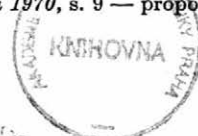
Vývoj počtu obyvatel každého města je ovlivněn dvěma faktory: jednak přirozeným přírůstkem, jednak přírůstkem vzniklým stěhováním. Pokud jde o *přirozený přírůstek*, patřila Praha až do nedávna společně s Plzní k těm našim velkoměstům, kde přirozená reprodukce stagnuje; až do roku 1973 nestačil v Praze počet narozených dětí vyrovnat počet obyvatel, kteří zemřeli, a nebýt přistěhovalců, byl by se počet obyvatel hlavního města snižoval. Například jen v letech 1966 až 1970 by byla Praha ztratila okolo 27 000 obyvatel. K situaci Prahy a Plzně mělo v tomto ohledu blízko i Brno, zatímco Ostrava, Bratislava a zejména Košice dosahovaly vysokých přirozených přírůstků a počet jejich obyvatel přirozenou cestou rostl. Až v souvislosti s celostátními prona-

Tabulka 1: Vývoj počtu obyvatel čs. velkých měst 1921—1970* (rok 1921 = 100)

Rok	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
1921	100,0 (700 014)	100,0 (122 201)	100,0 (116 387)	100,0 (230 294)	100,0 (184 444)	100,0 (60 266)
1930	128,4	139,4	108,9	119,5	109,4	130,3
1950	142,8	171,4	102,6	125,8	97,6	119,2
1961	153,1	213,6	115,4	136,4	127,5	152,8
1970	154,2	250,4	127,2	145,2	151,1	239,7

Pramen: *Statistická města v ČSSR podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1970*, s. 9 — propočtem.

* Na srovnatelném území.

Tabulka 2: Přirozený přírůstek a přírůstek stěhováním bydlících obyvatel v čs. velkoměstech v letech 1961—1970

	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
Přirozený přírůstek	— 1,8	7,0	— 0,5	1,1	7,0	12,8
Přírůstek stěhováním (v ročním průměru na 1000 obyvatel)	4,9	13,9	11,7	6,8	12,7	38,7

Pramen: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 1970.

talitními kroky a se vzrůstem počtu žen v plodném věku se od roku 1973 obnovuje po dlouhé přestávce přirozený přírůstek i v Praze.

Jak jsme uvedli, byl přirozený úbytek obyvatel v hlavním městě kompenzován *přistěhovalectvím*, na jehož vrub lze také přičíst výsledný, i když jen velmi malý celkový růst pražské populace. Z toho však neplyne, že by přistěhovalectví v Praze dosahovalo ve srovnání s dalšími našimi velkoměsty zvláště vysokých hodnot; naopak, Praha měla v období 1961 až 1970 ze všech těchto měst přírůstek způsobený stěhováním zdaleka nejmenší. Podobně jako v ostatních historických městech zde migrační přírůstek stagnoval nebo mírně klesal.

Představu o velikosti přírůstku vzniklého stěhováním a přirozeného přírůstku v Praze a v dalších našich velkoměstech za léta 1961—1970 poskytuje tabulka 2.

Můžeme tedy konstatovat, že z hlediska populační dynamiky bylo v minulém období možné rozlišit mezi našimi největšími městy celkem tři typy:

I. jednak Prahu a Plzeň, kde růst obyvatelstva byl zabezpečován skoro výhradně migrací — šlo tedy o města *populačně stagnující*;

II. dále města, kde přirozený vývoj dozníval a která tedy byla na *hranici populační stagnace* — sem patřilo Brno;

III. konečně *dynamická města* rostoucí jak přirozenou cestou, tak i značně vysokou migrací — do této skupiny patřily Košice, Bratislava a Ostrava.

Příčiny tohoto vývoje, který je možno stručně shrnout konstatováním, že popu-

lační situace se v naší republice zlepšuje od západu k východu, jsou mnohostranné a pro jejich podrobnější rozbor zde nemáme místo. Větší populační dynamika slovenských měst je dána mj. pozdějším průběhem industrializace a urbanizace této části státu a s tím související výhodnější věkovou strukturou těchto měst, vyšší imigrací a relativně vyšším objemem investic do bytové výstavby a občanské i technické vybavenosti. Roli však hrají i faktory kulturní povahy.

Udržení populační rovnováhy hlavního města bylo tedy v minulých letech závislé na přistěhovalectví. Přesto, že nepříznivý vývoj přirozené reprodukce obyvatelstva se podařilo po roce 1973 v Praze zvrátit, bude tato závislost zřejmě platit i do budoucna; minimálně do roku 1990 je totiž přistěhovalectví jedinou cestou, jak v hlavním městě zabezpečit bilanci pracovních sil. Teprve na počátku devadesátých let se v pražské ekonomice může projevit populační vlna, které jsme v současnosti svědky. V této souvislosti nabývají pak pochopitelně na významu všechny prostředky umožňující *stimulovat* přistěhovalectví mladých ekonomicky aktivních osob do hlavního města.

Jak naznačil průzkum *sídelních preferencí* obyvatelstva ČSSR provedený v roce 1973 (Preference 1974), Praha — stejně jako jiná velká města — za stávajících podmínek pro potenciální migranty příliš přitažlivý cíl nepředstavovala. Podstatně atraktivnější se podle uvedeného průzkumu jevílo bydlení ve středně velkých městech, a pak také v malých sídlech, která jsou v dosahu velkých měst. Tato tendence je mimo jiné výrazem skutečnosti, že ži-

Tabulka 3: Hodnoty Sauvyho indexu* pro čs. velká města v letech 1961 a 1970

Rok	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
1961	123,6	314,4	128,6	140,8	219,8	285,2
1970	68,8	172,2	96,1	90,8	156,5	264,6

Pramen: propočtem ze *Statistická města v ČSSR podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1979*, s. 83.

* Sauvyho index udává počet dětí do patnácti let na 100 obyvatel šedesátiletých a starších.

vatní úroveň obyvatel venkova a menších sídel se — zejména v ČSR — už natolik vyrovnala se situací ve velkých městech, že tito lidé považují přechod do velkoměsta s jeho zpravidla horším životním prostředím, tíživější bytovou situací a vyššími životními náklady za stále méně výhodný. Proto také představuje stimulace dalšího přistěhovalectví do Prahy mimořádně závažný a obtížný úkol, jehož vyřešení je podmíněno nejen nabídkou bytů, ale celkovým zlepšením životních podmínek v hlavním městě.

S populační stagnací hlavního města v minulých letech souvisí i jeho nepříznivá věková struktura. Pražané byli v roce 1970 v průměru staří 39,1 let, zatímco průměrný obyvatel Bratislavy byl starý jen 33 let, obyvatel Plzně 36,8 let, Brna 37,1 let, Ostravy 33,8 let a Košic 30 let. Pražané byli tedy mezi obyvateli našich velkoměst v průměru nejstarší. V Praze bylo také nejméně dětí ve věku do čtrnácti let (15,3 % všech obyvatel oproti 21,9 % v Bratislavě, 18,9 % v Plzni, 17,6 % v Brně, 23,0 % v Ostravě a 28,4 % v Košicích) a nejvíce starých občanů v poproduktivním věku. V poproduktivním věku byl v roce 1970 každý čtvrtý Pražan, ale zhruba jen každý šestý obyvatel Bratislavy, a dokonce jen každý osmý obyvatel Košic; věková struktura obyvatelstva Plzně a Brna byla naproti tomu velmi blízká poměrům v Praze.

Věkovou strukturu pražského obyvatelstva ve srovnání s populací dalších našich velkých měst vystihuje ve zkratce tabulka 3, udávající pro každé z těchto šesti měst počet obyvatel ve věku do patnácti let na 100 obyvatel šedesátiletých a starších (Sauvyho index). Pro představu o změnách této struktury uvádíme hodnoty indexu i za rok 1961.

Srovnání tedy ukazuje, že v Praze připadalo v roce 1970 na 100 starých lidí jen 69 dětí, zatímco například v Bratislavě 172 dětí, v Ostravě 157 dětí a v Košicích 265 dětí, a že tato čísla jsou méně příznivá než v roce 1961. Je jasné, že se tyto relace odrážejí i v celkové atmosféře města, ve způsobu jeho života a ve struktuře problémů, které musí řešit v sociální sféře. K sociálním důsledkům vedou i některé další zvláštnosti vyznačující demografickou strukturu Prahy ve srovnání s ostatními československými velkoměsty — viz tabulku 4. Je to především vysoké procento žen v celkové populaci (v Praze 53,4 %, zatímco v Bratislavě jen 52 %, v Plzni 52,4 %, v Brně 53 %, v Ostravě 51,3 % a v Košicích 51,7 %) a vysoký podíl rozvedených, ovdovělých a osamělých osob. V Praze je také ze všech uvedených měst největší zastoupení neúplných rodin s dětmi do patnácti let, které jsou — jak známo — mnohdy zdrojem problémů spojených se zabezpečením řádné výchovy.

Je zřejmé, že vysoký podíl těchto sociálně problémových skupin zvýrazňuje v Praze více než v jiných městech nezbytnost péče o uvedené kategorie obyvatelstva, respektování jejich specifických potřeb v celém fungování městského organismu a rozvoje příslušných sociálních služeb.

Skutečnost, že populační situace hlavního města bude i v dohledné budoucnosti pravděpodobně napjatější než v jiných našich městech, ovšem neznamená, že promyšlenou politikou by nebylo možné dosáhnout pozitivních změn. Důkazem toho je příznivější vývoj obyvatelstva v posledních letech. I když však populační vývoj posledních let signalizuje možnost dlouhodobého zlepšení, bude i dále nezbytné zabezpečovat rozvojové potřeby hlavního

Tabulka 4: Zastoupení některých sociálně problémových skupin v populaci československých velkých měst v roce 1970

	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
Rozvedení z 15-letých a starších v %	6,4	3,5	4,7	5,4	4,9	2,5
Ovdovělí z 15-letých a starších v %	11,1	7,2	11,2	10,1	8,7	7,1
Domácnosti jednotlivců ze všech domácností v %	26,2	17,7	23,5	22,1	20,9	15,1
Neúplné rodiny s dětmi do 15 let ze všech rodin s dětmi do 15 let v %	16,5	10,6	10,9	12,9	9,7	7,9

Pramen: propočtem z *Výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1970*.

města imigrací a to zejména imigrací mladých lidí, pro niž je tedy třeba vytvářet podmínky. Naznačili jsme už, že tyto podmínky by měly být natolik příznivé, aby kompenzovaly jinak klesající přitažlivost Prahy pro obyvatelstvo menších sídel.

Srovnání některých charakteristik třídně sociální struktury

O třídně sociální struktuře obyvatelstva velkých měst poskytuje statistika jen nedokonalou informaci. Na základě statistických dat ze sčítání lidu 1970 a 1961 si všimneme složení ekonomicky aktivních obyvatel podle sociálních skupin a odvětví a veškeré populace podle vzdělání a národnosti.

Jako významné středisko výroby a zejména průmyslu je Praha především městem *dělnické třídy* a jejích revolučních tradic. Jako hlavní město federace je současně i místem, kde dělnická třída realizuje své vrcholné politické a řídicí funkce a kde jsou tedy soustředěny i hlavní instituce, jež tyto funkce vyjadřují. To vše se pak přirozeně promítá i do sociálního složení ekonomicky činných obyvatel Prahy.

Dělníci, jejichž podíl činil (v pojetí používaném statistikou) 42,7 % ekonomicky činného obyvatelstva, představovali sociálně politicky nejdůležitější, i když početně nikoli největší sociální skupinu hlavního města. Co do jejich zastoupení stojí Praha v roce 1970 mezi šesti našimi velkoměsty na pátém místě; vyšší je zastoupení dělníků v Ostravě (61,8 %), Plzni (49,4 %), Brně (47,5 %) a v Košicích (45,8 %), nižší v Bratislavě (39,2 %). V dekáde 1961 až 1970 zůstal v Praze — podobně jako v Plzni a Bratislavě — podíl dělníků zhruba konstantní. Podílem ostatních zaměstnanců (52,1 %) se Praha řadí až na druhé místo za Bratislavu, která ji se svými 56,8 % překonává o 4,7 %; ostatní velká města — s výjimkou Košic — mají zastoupení zaměstnanců podstatně nižší. V Praze zastoupení této kategorie v letech 1961–1970 v podstatě stagnovalo. Pokud jde o zbývající statisticky sledované sociální skupiny, je jejich podíl ve všech statistických městech zanedbatelný.

Pro porovnání vývoje sociálního složení československých velkoměst připojujeme tabulku 5.

Tabulka 5: Sociální složení ekonomicky aktivních obyvatel čs. velkoměst v letech 1961 a 1970 v (%)

Sociální skupiny	Rok	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
Dělníci	1961	43,8	40,1	49,0	49,0	59,2	42,4
	1970	42,7	39,2	49,4	47,5	61,8	45,8
	1970/1961 (1961 = 100)	97,5	97,8	100,8	95,2	104,4	108,0
Ostatní zaměstnanci	1961	52,3	54,7	48,2	45,6	39,1	55,4
	1970	52,1	56,8	47,3	47,6	35,5	51,6
	1970/1961 (1961 = 100)	99,6	103,8	98,1	104,4	90,8	93,1
Členové lidových výrobních družstev	1961	3,2	2,3	1,5	3,0	0,9	1,3
	1970	3,9	2,0	2,7	3,6	1,8	0,8
	1970/1961 (1961 = 100)	121,9	87,0	180,0	120,0	200,0	61,5
Ostatní sociální skupiny a nezjištěno	1961	0,7	2,9	1,3	1,5	0,8	0,9
	1970	1,3	2,0	0,6	1,3	0,9	1,7

Pramen: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 1970.

Pokud jde o obě nejpočetnější skupiny, bylo tedy sociální složení hlavního města v kvantitativním vyjádření zprostředkovaném statistikou poměrně *stabilní*; podobně tomu bylo i v Plzni, zatímco v Brně a v Bratislavě došlo v období 1961–1970 k určitému růstu podílu ostatních zaměstnanců a v Brně také k výraznějšímu poklesu podílu dělníků. Košice a Ostrava vykazují opačnou tendenci — totiž růst podílu dělníků a výrazný pokles podílu ostatních zaměstnanců. V případě Bratislavy lze tyto změny vysvětlit rozvojem správních a politických funkcí hlavního města SSR po federalizaci, v případě Ostravy a Košic pak dalším výrazným rozšiřováním zde koncentrovaného průmyslu. Pro posuny, k nimž došlo v sociální struktuře Brna, vysvětlení pohotově nemáme.

Pokud jde o *odvětvovou strukturu* ekonomicky aktivního obyvatelstva, upozornili jsme již výše na skutečnost, že v Pra-

ze budou výrazně zastoupeny ty kategorie pracovníků, jež jsou spojeny se správou, řízením, školstvím, vědou, kulturou a s dalšími nevýrobními odvětvími. Avšak i výrobní odvětví, jako například průmysl, budou v Praze, která soustřeďuje jejich vrcholné řídicí články, zastoupena mnohem více než v jiných městech pracovníky vykonávajícími nevýrobní činnosti. Plyne to ze skutečnosti, že Praha je hlavním a současně největším městem ČSSR.

Statistika také skutečně potvrzuje, že Praha měla v roce 1970 ze všech našich velkoměst největší podíl pracujících mimo výrobu — ze 100 ekonomicky činných jich bylo v Praze ve výrobě zaměstnáno 37,5 %; méně než polovina ekonomicky činných pracuje ve výrobě také v Bratislavě (40,8 %) a v Košicích (49,3 %). Ostatní města soustřeďují ve výrobních odvětvích většinu zaměstnaných osob (Plzeň 54,4 %, Brno 51,9 %, Ostrava 62,1 %). Snižování podílu pracujících ve výrobě je možné po-

Tabulka 6: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo čs. velkých měst ve výrobních a nevýrobních odvětvích v roce 1970

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo v %	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
Ve výrobních odvětvích*	37,5	40,8	54,4	51,9	62,1	49,3
z toho:						
— průmysl	25,5	26,6	45,0	40,1	53,4	33,0
V nevýrobních odvětvích*	61,2	59,0	45,1	47,1	37,1	49,3
z toho:						
— obchod a veřejné stravování	14,8	12,1	11,3	9,8	9,7	9,6
— komunální služby a bytové hospodářství	6,1	4,1	3,2	4,2	3,7	3,9
— věda a výzkum	5,1	5,5	0,2	4,4	0,6	0,8
— školství, kultura, tělesná výchova	9,2	14,0	7,1	9,3	6,7	12,2
— zdravotnictví a sociální péče	4,9	5,5	5,6	5,1	4,0	5,9
Index 1970/1961 (1961 = 100)						
— výrobní odvětví	80,3	89,7	89,5	86,4	88,6	110,3
— nevýrobní odvětví	116,1	109,3	115,6	119,2	125,3	90,1

Pramen: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 1970.

* K výrobním odvětvím bylo řazeno: zemědělství, lesnictví, průmysl, stavebnictví; ostatní odvětví byla považována za nevýrobní.

važovat ve všech velkých městech (zatím u nás s výjimkou Košic) za dlouhodobý trend, který zřejmě bude pokračovat (v Praze činil pokles podílu těchto pracujících za období 1961—1970 celých 9,2 % — viz tabulka 6).

Pro odvětvovou strukturu ekonomicky činné pražské (a bratislavské) populace je dále ve srovnání s ostatními městy charakteristický menší podíl osob činných v průmyslu (Praha v roce 1970 25,5 %, Bratislava 26,6 %, Plzeň 45 %, Brno 40,1 %, Ostrava 53,4 % a Košice 33 %); v Praze lze také pozorovat nejrychlejší dlouhodobý pokles tohoto podílu — o 11,2 % během období 1961—1970.² I když tedy Praha je našim absolutně největším průmyslovým městem a zaměstnává také v průmyslu absolutně největší počet pracovníků, v relativním vyjádření v tomto směru na prvním místě mezi velkými městy nestojí. V této skutečnosti se promítají specifika

Prahy jako hlavního města ČSSR s jeho rozvinutými nevýrobními funkcemi. V obdobné situaci je ostatně i hlavní město SSR Bratislava, která má pracujících v průmyslu jen o 1,1 % více.

Pokud jde o další pro utváření sociálních podmínek hlavního města důležitá odvětví, má Praha ze všech našich velkoměst největší podíl osob činných v obchodu a veřejném stravování (14,8 %), v komunálních službách a bytovém hospodářství (6,1 %). Na druhé straně ve zdravotnictví a sociální péči je se 4,9 % až na předposledním místě před Ostravou, ve školství, kultuře a tělesné výchově (9,2 %) na čtvrtém místě. Ve vědě a výzkumu stojí s 5,1 % ekonomicky aktivních osob na druhém místě za Bratislavou (5,5 %). Lze tedy konstatovat (viz tabulku 6), že v odvětvové struktuře Prahy se odráží její ne zcela adekvátní vybavenost některými pro hlavní město důležitými službami.

² Údaje sčítání lidu, o něž se zde opíráme, však skutečný stav pravděpodobně poněkud zkreslují, protože pracovníky některých vrcholných řídících

článků průmyslu do tohoto odvětví zřejmě nezařazují.

Tabulka 7: Obyvatelé československých velkých měst (patnáctiletí a starší) podle školního vzdělání v roce 1970 v %

Vzdělání	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
Základní	38,1	43,3	42,4	40,4	51,0	46,9
Odborné*	30,2	20,6	31,4	29,3	28,2	17,5
Střední všeobecné	7,1	8,4	4,0	6,0	3,8	7,1
Úplné střední odborné	14,0	15,0	15,4	14,6	10,8	18,1
Vysokoškolské	9,2	11,2	5,5	8,5	4,5	7,4
Ostatní a nezjištěno	1,4	1,5	1,3	1,2	1,7	3,0
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pramen: *Statistická města v ČSSR podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1970*, s. 146.

* Včetně učňovských škol.

Závěrem této kapitoly si ještě všimneme úrovně vzdělání a národnostní struktury obyvatel velkých měst. Co do *úrovně vzdělání* ekonomicky aktivního obyvatelstva Praha nezaujímá — jak by snad bylo možné očekávat vzhledem k jejím politickým, řídicím, správním, kulturním, vzdělávacím a vědeckým funkcím — mezi ostatními velkými městy čelné postavení. Městem s nejvyšší úrovní vzdělání obyvatel je u nás Bratislava, kde v roce 1970 na 100 obyvatel patnáctiletých a starších připadalo 8,4 osob se všeobecným středním vzděláním (v Praze 7,1) a 11,2 osob se vzděláním vysokoškolským (v Praze 9,2). V zastoupení osob se středním odborným vzděláním na 100 obyvatel patnáctiletých a starších je Praha (14 osob) předposlední před Ostravou. Nepříznivé postavení Prahy, k němuž zřejmě přispívá i nevýhodná věková struktura hlavního města, dokumentuje tabulka 7.

Národnostním složením svého obyvatelstva patří Praha spolu s dalšími českými historickými metropolemi k našim nejhomogennějším velkoměstům a etnická

problematika zde tedy zřejmě ani v dohledné budoucnosti nebude představovat vážnější problém. V Praze trvale žilo v roce 1970 pouze 2,4 % obyvatel jiné než české národnosti — zatímco například v Bratislavě bylo v témže roce 10,2 % ne-Slováků. Na situaci nic nemění ani zhruba ještě další 2 % osob, nečeských národností, které se v Praze zdržují přechodně z důvodů zaměstnání. Také podílem cikánského obyvatelstva stála Praha v roce 1970 mezi československými velkoměsty až na posledním místě.

Srovnání charakteristik některých prků životního způsobu

Způsob života představuje široký komplex činností, jimiž lidé uspokojují a utvářejí své potřeby, vztahů, které v tomto koloběhu činností a potřeb vznikají, jakož i s nimi spjatých hodnot, norem a idejí [Filipcová 1975]. Životní způsob obyvatel našich velkých měst je ve svých hlavních rysech součástí způsobu života celé naší socialistické společnosti, současně jej však

Tabulka 8: *Intenzita ekonomické aktivity v československých velkých městech v roce 1970*

	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
% ekonomicky aktivních obyvatel v produktivním věku	86,5	82,5	86,8	85,2	85,4	83,9
% ekonomicky aktivních žen v produktivním věku	78,5	74,6	77,3	78,3	71,7	70,3
% ekonomicky aktivních v postproduktivním věku	10,2	6,6	6,3	4,7	4,6	4,8

Pramen: propočtem z *Výsledků sčítání lidí, domů a bytů 1970*.

vyznačují i některé specifické rysy dané velkoměstským prostředím. To platí i o způsobu života obyvatel hlavního města.

Charakterizovat vyčerpávajícím způsobem zvláštnosti životního způsobu obyvatel Prahy ve srovnání s ostatními velkými městy ČSSR pouze na základě běžných statistik je úkol prakticky neřešitelný; statistika nedisponuje informacemi, které by mohly tuto složitou kategorii vystihnout v potřebné šíři a hloubce. Proto se také v dalším omezíme na srovnání jen některých vybraných statisticky zachytitelných charakteristik životního způsobu obyvatel našich velkých měst.

Určujícím prvkem způsobu života je práce. Pohled na statistická data z roku 1970 ukazuje, že ve srovnání s obyvateli všech našich velkoměst byli obyvatelé Prahy nejintenzivněji zapojeni do národního hospodářství. Tak z osob v produktivním věku pracovalo v Praze 86,5 %, zatímco v Bratislavě 82,5 %, v Ostravě 85,4 % a v Košicích 83,9 % (naproti tomu v obou dalších historických centrech českých zemí dosahovala intenzita ekonomické aktivity téměř pražské úrovně). Praha také měla se svými 48,1 % největší podíl žen v ekonomicky aktivní populaci a nejvyšší zaměstnanost žen v produktivním věku (78,5 %). Rovněž ukazatele ekonomické aktivity osob v postproduktivním věku dosahovaly v Praze nejvyšších hodnot — viz tabulku 8.

Praha je tedy skutečně městem pracu-

jících — tento fakt má také závažné důsledky pro rytmus života hlavního města a pro jeho rozvojové potřeby v oblasti obchodu, služeb a dopravy. Zejména vysoká zaměstnanost žen zde přináší specifické požadavky.

Podíl Prahy na rozvoji národního hospodářství však patří k nejvýraznějším i v dalším směru. V pražském průmyslu bylo totiž ve srovnání s průmyslem všech velkých československých měst nejvíce využito *strojního zařízení*; v roce 1970 zde bylo na 1 Kčs hodnoty tohoto zařízení vyprodukováno hrubé výroby za 2,96 Kčs — na rozdíl od přibližně poloviční hodnoty v Plzni a Ostravě a méně než třetinové v Košicích. Tohoto vysokého výsledku bylo přitom dosaženo s podstatně starším technickým vybavením, než jaké mají k dispozici průmyslové podniky některých novějších průmyslových centrech. Zatímco v hlavním městě bylo v roce 1970 40,4 % strojů a strojového zařízení starších deseti let, v Bratislavě to bylo pouze 26,4 % a v Košicích dokonce jen 9,5 %.

Protože lze předpokládat, že se stářím strojního zařízení souvisí i kvalita pracovního prostředí, bezpečnost práce apod., můžeme konstatovat, že vysoké účinnosti práce se v pražských podmínkách dosahuje za situace, která je relativně méně příznivá než v některých jiných našich centrech.

Jednou z dalších důležitých charakteristik způsobu života pražské populace, o níž

Tabulka 9: Věková struktura bytového fondu československých velkých měst v roce 1970 v %

Období výstavby	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
do r. 1870	4,2	3,9	2,0	3,2	0,7	3,3
1870—1899	13,0	3,4	14,6	12,5	7,9	4,2
1900—1919	15,2	6,0	16,5	15,2	10,8	4,9
1920—1945	42,0	28,6	27,6	39,1	19,2	13,7
1946—1960	9,3	17,0	13,5	10,2	25,9	17,8
1961—1970	14,6	39,4	24,7	18,3	33,4	53,3
nezjištěno	1,7	1,7	1,2	1,5	2,1	2,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pramen: *Sčítání lidu, domů a bytů 1970.*

máme současně k dispozici poměrně dostatek statistických informací, je její *bydlení*. Ze všech našich velkých měst má pouze Praha skutečně velkoměstský charakter *zástavby* — s více než jednou třetinou domů o čtyřech a více podlažích. Praha má také největší hustotu obyvatelstva, největší počet bytů na čtvereční kilometr a největší podíl zastavěné plochy. Spolu s Ostravou (48,3 %) má Praha (49,6 %) nejmenší podíl rodinných domků a největší podíl domů bytových (42,7 %).

V Praze je ze všech sledovaných měst *nejstarší bytový fond* — se všemi důsledky, které z této skutečnosti plynou pro úroveň a charakter bydlení, stejně jako pro údržbu domů a bytů. Třetina dnešních pražských bytů byla postavena do roku 1920 a dalších 42 % pak v období mezi oběma světovými válkami. Byty z období po roku 1945 tvoří v Praze jen necelou čtvrtinu bytového fondu — na rozdíl od více než poloviny v Bratislavě a Ostravě a téměř tři čtvrtin v Košicích. I obě další historická centra jsou v tomto směru ve výhodnější situaci než hlavní město. Tato specifická situace Prahy je výslednicí stavební kontinuity historického středu města, skutečnosti, že se Praze vyhynuly válečné události a konečně i toho, že v poválečném období bylo třeba věnovat pozornost především obnově a výstavbě východních částí státu. Věkovou strukturu bytového fondu velkých měst ukazuje tabulka 9.

Na rozdíl od ostatních, zejména slovenských měst, kde byla struktura bytového

fondu již podstatně ovlivněna poválečnou výstavbou, je v Praze největší *podíl nejmenších bytů*, resp. nejmenší podíl bytů největších, a tedy i nejmenší počet obytných místností připadajících v průměru na jeden byt. Například pro Prahu a Bratislavu jsou hodnoty těchto ukazatelů v roce 1970 následující:

	Bra- Praha tislava	
% nejmenších bytů (jen kuchyně nebo pokoj)	13,8	6,2
% největších bytů (se třemi a více pokoji)	20,0	33,0
Průměrný počet obytných místností na byt	1,75	2,12

V ukazatelích *kvality bytů* — viz tabulku 10 — stojí Praha v druhé polovině žebříčku největších československých měst. Zastoupením bytů I. kategorie je s 31,8 % poslední (nejlepší situace je v tomto ohledu v Košicích, Bratislavě a Ostravě); poslední je také co do podílu bytů vybavených ústředním, dálkovým nebo etážovým topením (35,8 %). Podílem bytů s vodovodem v bytě je na předposledním místě před Plzní, podílem bytů s vlastní koupelnou pak na čtvrtém místě před Plzní a Brnem. Protože nejvyšší technická vybavenost je především v nových domech, je přirozené, že Prahu s relativně nejmenším podílem nové zástavby předběhla v těchto ukazatelích rozvíjející se města Slovenska a Ostrava, a že městem s vůbec nejlépe vybaveným bytovým fondem jsou u nás dnes Košice.

Tabulka 10: Kvalita bytového fondu v československých velkých městech v letech 1961 a 1970

Ukazatel	Rok	Praha	Bratislava	Plzeň	Brno	Ostrava	Košice
% bytů I. kategorie	1961	19,0	35,7	13,6	18,4	27,0	.
	1970	31,8	57,2	37,3	35,7	56,6	69,1
% bytů s vodo- vodem v bytě	1961	76,8	80,7	62,7	84,2	83,8	.
	1970	91,3	92,8	83,2	94,3	98,2	92,7
% bytů s ústředním, dálkovým nebo etážovým topením	1961	19,7	36,0	14,1	19,9	27,6	27,0
	1970	35,8	62,4	43,2	43,2	59,4	72,4
% bytů s vlastní koupelnou	1961	61,9	60,9	45,0	56,2	55,2	53,1
	1970	72,1	79,4	63,5	70,1	78,1	84,0

Pramen: *Statistická města v ČSSR podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1970*, s. 189

Rozdílná věková struktura bytového fondu se promítá i v ukazatelích *obsazenosti bytů*; vzhledem k vysokému podílu bytů ve starých domech s tradičně velkými místnostmi má Praha — společně s Brnem, Plzní a Ostravou — poměrně vysokou průměrnou obytnou plochu na jednoho obyvatele (12,1 m²), současně však také poměrně vysoký počet osob na jednu obytnou místnost (1,6 osob). Ve městech s novou výstavbou, jako jsou Bratislava a Košice, je situace opačná. Není pochyb o tom, že větší členitost bytů na úkor jejich plošné velikosti, charakteristická pro novou bytovou výstavbu, přispívá k jejich lepšímu využití a je tedy také projevem vyššího standardu.

V ukazatelích obsazenosti bytů (nikoli tedy jednotlivých obytných místností) je situace Prahy (stejně jako Plzně a Ostravy) výhodnější než poměry ve slovenských městech. Důvodem je zde větší velikost cenových domácností na Slovensku. Nejčastěji bydlí v bytě pouze jediná domácnost; přesto však existuje určité procento bytů obývaných z různých příčin — zpravidla negativní povahy — také dvěma nebo více domácnostmi. Mezi našimi největšími městy jsou v tomto směru poměrně značné rozdíly. Praha (85,3 %) má spolu

s Brnem (85,1 %) na samostatném bydlení domácnosti v bytě nejnižší podíl; nejlépe je na tom naopak Ostrava (95,5 %), Košice (93,8 %), Bratislava (88 %) a Plzeň (90 %).

Můžeme tedy souhrnně konstatovat, že kvalita bydlení pražské populace je podstatně ovlivněna vysokým průměrným stářím bytového fondu a že z tohoto důvodu také většinou zaostává za podmínkami, které mohou poskytnout nově se rozvíjející velkoměsta jako Košice, Bratislava nebo Ostrava. Tato situace je v posledních letech řešena intenzivní *bytovou výstavbou* v hlavním městě, včetně postupné modernizace staršího bytového fondu. Přes impozantní výsledky tohoto úsilí však v Praze stále ještě trvá bytová tíseň. Příčiny můžeme hledat jednak v některých tendencích populačního vývoje, v permanentní snaze obyvatelstva zlepšovat úroveň svého bydlení, jednak ve skutečnosti, že tempo výstavby bytů bylo v Praze dosud nedostačující. Vysoké průměrné stáří bytového fondu má za následek značný odpad bytů a tedy i to, že se poměrně velká část nové výstavby v Praze vyčerpává pro účely prosté reprodukce bytů; výsledkem pak je, že v ukazatelích *čistého přírůstku bytů* za období 1961 až 1970 (v procentech z bytového fondu roku

1961) stojí Praha s 8,9 % daleko za ostatními velkými městy. Nejvyšší hodnoty dosahuje tento ukazatel v Košicích (75 %), v Bratislavě (33,2 %), v Ostravě (28,7 %); avšak i ostatní tradiční centra vykázala přírůstek značně vyšší než hlavní město (Brno 14,5 %, Plzeň 18,1 %). Zlepšování bytové situace Prahy je komplikováno i nákladností a technickou i časovou náročností údržby a přestavby bytů ve starých, a mnohdy navíc historicky cenných objektech.

V Praze proto zůstávalo v roce 1970 dosud 14,6 % domácností *bez vlastního bytu* — na rozdíl od 12,3 % v Bratislavě, 10,3 % v Plzni, 14,3 % v Brně, 5,0 % v Ostravě a 6,3 % v Košicích.

Jak vypadá situace Prahy v některých vybraných položkách *vybavenosti domácností*, charakterizující životní úroveň obyvatelstva? Praha (24,6 %) dosahuje před Bratislavou (23,8 %) a Plzní (23,7 %) nejvyšší vybavenosti domácností autem a také nejvyšší vybavenosti možnostmi rekreačního bydlení. Tento primát je jistě podmíněn nejen životní úrovní, ale do značné míry i velikostí města a s ní spojenou horší kvalitou životního prostředí. V dalších dvou sledovaných ukazatelích vybavenosti však již postavení Prahy zdaleka takto výhodné není: domácnosti Pražanů (64,6 %) jsou spolu s domácnostmi obyvatel Plzně (64,5 %) nejméně ze sledovaných měst vybaveny ledničkou — srovnaj 77,2 % domácností s ledničkou v Bratislavě a 69,3 % v Košicích, a jsou také méně než domácnosti obyvatel Bratislavy a Brna vybaveny vysavačem.

Připojíme-li k těmto údajům ještě další ukazatel životní úrovně obyvatelstva, totiž výši *průměrné měsíční mzdy* v socialistickém sektoru národního hospodářství, kde Praha zaujímala v roce 1970 až třetí místo za Ostravou a Bratislavou, a vezmeme-li v úvahu relativně vyšší životní náklady v hlavním městě, můžeme konstatovat, že životní úroveň Pražanů není mezi velkými městy republiky nejvyšší.

V další skupině ukazatelů životních podmínek obyvatel našich velkých měst, totiž ukazatelů jejich *zdravotního stavu*, je obtížné vystopovat v postavení Prahy nějakou výraznou tendenci. Tak v úrovni kojenecké úmrtnosti stojí Praha (17,8

zemřelých) na šestém místě žebříčku; nižší, a tedy lepší byla hodnota ukazatele v Plzni a v Brně. Pokud jde o úmrtnost veškerého obyvatelstva na nemoci infekční a parazitární — tento ukazatel zpravidla vyjadřuje úroveň hygieny — stála Praha na druhém nejlepším místě za Bratislavou. V úmrtnosti na úrazy, otravy a násilí se však spolu s Plzní zařadila na předposlední, nejhorší místo před Košicemi. Praha měla ze všech sledovaných měst největší výskyt hlášených onemocnění pohlavními chorobami a druhý největší (po Bratislavě) počet vyšetření a ošetření na psychiatrických odděleních poliklinik na 100 000 obyvatel. V ukazateli sebevražednosti pak stojí Praha v pořadí velkých měst na čtvrtém místě (106 sebevražd a pokusů o ně na 100 000 obyvatel) — před Ostravou (190) a Bratislavou (227).

Také v dalších ukazatelích *sociálních deviací* stojí Praha někde uprostřed žebříčku československých velkoměst. Měla v r. 1970 po Košicích (16,7 %) a Bratislavě (28,9 %) nejmenší rozvodovost (34,1 %), současně však rovněž po Bratislavě druhou největší potratovost. Ukazatele kriminality patří v Praze ve srovnání s ostatními velkými městy většinou k nejnižším.

Závěr

Úroveň sociálních podmínek Prahy a její postavení mezi ostatními velkými městy ČSSR, jak jsme se je zde pokusili vyjádřit pomocí statistických údajů (připomeňme znovu, že šlo o obraz jen dílčí), byly formovány realitou sociálně ekonomického rozvoje celé naší společnosti v uplynulých třech desetiletích.

Prvá poválečná léta zastihla Prahu v situaci o mnoho příznivější než ostatní československá velkoměsta. V její vybavenosti se promítalo privilegované postavení, kterému se těšila v meziválečném období (například téměř polovina tehdejšího bytového fondu města byla postavena v letech 1920—1945), její infrastruktura a její společenský organismus byly válečnými událostmi narušeny nesrovnatelně méně než kupříkladu v Bratislavě, Košicích a Ostravě, a také než v obou dalších historických centrech — v Brně a Plzni. Žádné z ostatních československých vel-

koměst se tehdy nemohlo Praze rovnat nejen co do velikosti, ale také co do ekonomického potenciálu, objemu a kvalifikace pracovních sil, koncentrace tvůrčích možností, rozvinutosti školství, vědy a výzkumu a řady ukazatelů životní úrovně obyvatel.

V období obnovy a přestavby našeho národního hospodářství, vyžadujícím rychlou mobilizaci všech rezerv, představovalo proto hlavní město významný rezervoár hmotných a lidských zdrojů, o který bylo možné se pohotově opřít. Praha v tomto období výrazným podílem přispívá k rozvoji ostatních méně rozvinutých částí republiky, zejména Slovenska. Všeestranně se pochopitelně rozvíjí i samo hlavní město, tempo jeho rozvoje je však — v souladu s politikou vyrovnávání sociálně ekonomických rozdílů mezi jednotlivými oblastmi republiky — relativně pomalejší než v preferovaných regionech.

V průběhu šedesátých a sedmdesátých let se pak postupně začínají projevovat pozitivní výsledky této politiky diferencovaného růstu. Na Slovensku vyrůstá nové moderní velkoměsto Košice, podstatně se modernizují a rostou Bratislava a Ostrava. Úroveň vybavení těchto center se postupně vyrovnává s hlavním městem federace a ve většině ukazatelů je pak překonává. Rozvoj ekonomické základny, nabídka kvalitních pracovních příležitostí a dobrých výdělků spolu s rozsáhlou bytovou výstavbou přitahují do uvedených měst mladé lidi a dynamizují tak jejich populační vývoj. Rozvíjí se třídně sociální struktura „nových“ velkoměst — rozvíjí se v nich dělnická třída, vytváří a posiluje socialistická inteligence, roste kvalifikace a vzdělanost pracujících, stejně jako se zvyšují všechny ukazatele životní úrovně obyvatelstva.

Řada charakteristik sociálního rozvoje hlavního města se ve světle tohoto vývoje postupně dostává do méně příznivého světla. To se týká nejen úrovně bydlení, ale také pracovních podmínek pražské populace, vybavení města, jeho životního prostředí aj. Hlavní město začíná populačně stagnovat a zmenšuje se jeho přitažlivost pro potenciální migranty. Dynamika rozvoje Prahy přestává být adekvátní funk-

cím, které musí toto město plnit jako centrum celé federace.

Tuto dnes již do určité míry minulosti patřící situaci zachytila naše analýza statistických údajů z let 1961 a 1970. Problematika rozvoje Prahy se stala, jak známo, počínaje již XIII. sjezdem KSČ předmětem intenzivní pozornosti stranických a státních orgánů, které řešení potřeb hlavního města učinily celostátní prioritou a soustředily pro ně nebyvalý objem prostředků. Rozsáhlá investiční výstavba — velkorysé řešení bytové, dopravní a další problematiky, dynamizace populačního vývoje apod. pak svědčí o tom, že toto cílevědomé úsilí přináší výsledky.

Literatura

- Číslo o hlavním městě Praze.* Praha, Městská správa ČSÚ v hl. městě Praze 1975.
Filipcová, B.—Filipec, J.: *Různoběžky života. Zápas o socialistický způsob života.* Praha, Svoboda 1975.
Postavení Prahy v ČSSR. Vývoj její ekonomiky a společnosti. Praha, Městská správa ČSÚ 1972.
Preference základních typů sídel. Praha, Výzkumný ústav výstavby a architektury 1974.
Sčítání lidu, domů a bytů 1970, hlavní město Praha, obvody Praha 1–10. Praha, Městská správa ČSÚ v hl. městě Praze 1975.
Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. decembru 1970 v hlavnom meste Bratislave. Mestská správa SSÚ v Bratislavě.
Sčítání lidu, domů a bytů 1970 — okresy Plzeň-město, Brno-město, Ostrava-město, Košice-město. Jednotlivá městská oddělení Českého, resp. Slovenského statistického úřadu.
Statistická města v ČSSR podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1970. Praha, Federální statistický úřad 1973.

Резюме

Илнер М.: Социальные условия в Праге и в остальных крупных городах ЧССР. Сравнение на основании статистических показателей

На основании данных переписей населения 1961 и 1970 гг. и некоторых дополнительных статистических данных в статье проводится сравнение социальных условий Праги и прочих крупных городов Чехословакии. Сравнивались данные, помимо Праги, пяти дальнейших чехословацких городов с населением свыше 100 000, т. е. Братиславы, Пльзени, Брно, Остравы и Кошице.

Сравнение касается трех основных сторон социального развития городов: 1) демографического развития, 2) развития его социальной

структуры и 3) развития некоторых элементов образа жизни их населения.

Сравнение соответствующих показателей выявило, что в 1970 г. Прага относилась к числу городов со стационарным, с точки зрения естественного воспроизводства, населением, рост которых всецело зависел от прилива мигрантов, и что, в то же время, она являлась самым «старым» по возрастным показателям крупным городом Чехословакии.

Анализ характеристик социального состава дает возможность определить Прагу как городасостабилизированнойсоциальнойструктурой, в котором доля рабочих и прочих служащих примерно равнозначна и в котором, как и в прочих крупных городах, растет удельный вес занятых в непроизводственной сфере. С точки зрения уровня школьного образования Прага отстает от Братиславы.

В сфере образа жизни первоочередное внимание было уделено показателям экономической активности (занятости в народном хозяйстве), по которым Прага выказывает максимальную интенсивность по сравнению с прочими рассматриваемыми городами. Далее внимание было уделено и показателям обеспеченности жильем — по этим показателям Прага, Пльзень и Брно значительно отстают от словацких городов и Остравы — и некоторым другим показателям уровня жизни, состояния здоровья и распространённости антисоциального поведения.

Относительно более медленные темпы развития социальных условий Праги — по сравнению с другими крупными городами ЧССР — привлекли в последние годы внимание центральных органов в результате чего капиталовложения были в значительной степени сосредоточены на столицу. Этим были созданы условия для улучшения положения в будущем по сравнению с тем, которое отражено в нашем сравнении.

Summary

Illner M.: Social Conditions in Prague and in Other Big Cities of Czechoslovakia. Comparison Based on Statistical Indicators

On the basis of selected statistical indicators drawn from Censuses 1961 and 1970 and from

some other statistics, social conditions in Prague and in other big cities of Czechoslovakia are subjected to comparison. This comparison comprises, besides Prague, five other cities having more than 100 000 inhabitants, i.e. Bratislava, Plzeň, Brno, Ostrava and Košice.

The comparison covers three basic aspects of the city's social development: 1. its demographic development, 2. the development of its social structure, and 3. the development of some elements of its inhabitants' way of life.

The comparison of demographic-development indicators reveals that, in 1970, Prague belonged to cities with a population stagnating in number whose further growth depended upon immigration — and that, simultaneously, it is the oldest big city of Czechoslovakia.

The analysis of social-differentiation characteristics shows Prague as a city with a stabilized social structure, with an approximately balanced proportion of workers and other employees, and — similarly as in most big cities — with a growing share of people working in the non-production sector. As regards indicators of school education, Prague is below the level of Bratislava.

The subject of primary attention in the area of the way of life is economic activity, whose intensity — in comparison with all the cities under examination — has attained its maximum in the Prague population. Attention is further paid to the habitation level (in this respect, Prague, together with Plzeň and Brno, was conspicuously surpassed by the Slovak cities and Ostrava) as well as to some other characteristics of the living standard, to the inhabitants' state of health and to social deviations.

The relatively slower development rate of social conditions in Prague, when compared with that of some other big cities of Czechoslovakia, has lately shifted into the focus of attention of the managing organs and led to a concentration of investment means into the capital. Thus long-term preconditions for the improvement of the situation indicated by the above comparison have been created.